

Sygn. akt III USKP 47/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 27 kwietnia 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Maciej Pacuda

SSN Piotr Prusinowski

w sprawie z odwołania Okręgowej Izby Radców Prawnych w S.

od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w S.

z udziałem R. B.

o objęcie ubezpieczeniem społecznym,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 27 kwietnia 2021 r.,

skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 11 grudnia 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

1. oddała skargę kasacyjną w części dotyczącej podlegania R. B. ubezpieczeniom społecznym z tytułu wykonywania umów nr (...) i nr (...);

2. odrzuca skargę kasacyjną w pozostałej części;

3. zasądza od Okręgowej Izby Radców Prawnych w S. na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w S. kwotę 240 (dwieście czterdzieści) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 13 października 2016 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w S. stwierdził, że R. B. jako osoba wykonująca pracę na podstawie umowy o świadczenie usług, do której stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zlecenia, podlega obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu w okresach w niej wskazanych u płatnika składek Okręgowej Izby Radców Prawnych w S..

Z powyższą decyzją nie zgodził się płatnik składek - Okręgowa Izba Radców Prawnych, która wniosła o jej zmianę w części dotyczącej umów nr (...) oraz nr (...).

Wyrokiem z dnia 19 marca 2019 r. Sąd Okręgowy w S. oddalił odwołanie Okręgowej Izby Radców Prawnych w S. (płatnika) od wskazanej wyżej decyzji.

Sąd Apelacyjny w (...), wyrokiem z dnia 11 grudnia 2018 r., oddalił apelację płatnika od powyższego wyroku.

W sprawie ustalono, że Okręgowa Izba Radców Prawnych w S. zawarła z R. B. umowy, nazwane umowami o dzieło, w wyszczególnionych w decyzji okresach. Przedmiotem tych umów było:

- 1) przygotowanie i przeprowadzenie autorskich ćwiczeń szkoleniowych dla aplikantów radcowskich pierwszego roku na temat postępowania karnego, symulacji rozprawy karnej w łącznym wymiarze 27 godzin lekcyjnych oraz sporządzenie konspektu tych zajęć, zawierającego w szczególności wykaz zagadnień, aktów prawnych, orzeczeń lub wzoru pism w terminie od 22 października 2012 r. do 24 października 2012 r., od 29 października 2012 r. do 31 października 2012 r., od 5 listopada 2012 r. do 7 listopada 2012 r.;
- 2) przeprowadzenie kolokwium dla aplikantów radcowskich pierwszego roku z prawa karnego, tj. uczestnictwa w posiedzeniach komisji w celu przeprowadzenia go w terminie 10 listopada 2012 r., sprawdzenia testów i sporządzenia wymaganych protokołów;
- 3) przeprowadzenie ćwiczeń szkoleniowych dla aplikantów radcowskich drugiego roku - Prawo karne i postępowanie karne, w wymiarze 16 godzin lekcyjnych wykładu i 20 godzin lekcyjnych ćwiczeń oraz sporządzenie konspektów zajęć, zawierającego w szczególności wykaz zagadnień, aktów

prawnych, orzeczeń lub wzorów pism w terminach: wykłady 4 września, 11 września 25 września, 9 października 2014 r. w wymiarze 4 godzin lekcyjnych każdy, ćwiczenia 17-18 września 2014 r., 1-2 października 2014 r., 22-23 października 2014 r.;

- 4) przygotowanie i przeprowadzenie autorskich ćwiczeń szkoleniowych dla aplikantów radcowskich trzeciego roku na temat „zmiany w przepisach prawa karnego”, w wymiarze 10 godzin lekcyjnych oraz sporządzenie konspektu tych zajęć, zawierającego w szczególności wykaz zagadnień, aktów prawnych, orzeczeń lub wzory pism oraz inne przygotowane przez siebie materiały szkoleniowe w terminach 17-18 listopada 2014 r.;
- 5) przygotowanie i przeprowadzenie dla aplikantów radcowskich pierwszego roku wykładów na temat - prawo karne - w łącznym wymiarze 4 godzin lekcyjnych oraz sporządzenie konspektu tych zajęć, zawierającego w szczególności wykaz zagadnień, aktów prawnych, orzeczeń lub wzory pism oraz inne przygotowane przez siebie materiały szkoleniowe w terminie do 22 lutego 2014 r.;
- 6) przygotowanie pytań na kolokwium poprawkowe z przedmiotów: postępowanie karne dla aplikantów radcowskich pierwszego roku pytań testowych i zadania pisemnego, na podstawie którego miały być przygotowane projekty apelacji karnej lub opinie o jej niecelowości oraz prawo karne dla aplikantów radcowskich pierwszego roku (umowa nr (...));
- 7) przygotowanie pytań na kolokwium z prawa karnego, postępowania karnego, prawa karnego skarbowego, postępowania karnoskarbowego, kodeksu wykroczeń, postępowania w sprawach o wykroczenia dla aplikantów radcowskich drugiego roku przedstawienie zadania pisemnego (kazusu), na podstawie którego miały być przygotowane projekty apelacji, opinii o jej niecelowości lub aktu oskarżenia w sprawie z oskarżenia prywatnego (umowa (...)).

Sąd Apelacyjny ocenił, że przedmiotem spornych umów było przygotowanie pytań testowych i zadań na kolokwium i nie były to jedyne czynności z szeregu podejmowanych przez R. B. w toku wykonywania pracy u płatnika. Ubezpieczony przygotowywał i wygłaszał wykłady dla aplikantów, następnie opracowywał

stosowne pytania i zadania na kolokwium, po czym z innymi członkami komisji przeprowadzał kolokwium i kolejno sprawdzał prace. Zdaniem Sądu Apelacyjnego wykonanie wszystkich powyższych zadań wymaga starannego działania polegającego na przygotowaniu pytań odpowiednich do programu nauczania na aplikacji (art. 750 k.c. w związku z art. 734 k.c.), a nie uzyskania określonego rezultatu (art. 627 k.c.). Zawarcie w tych okolicznościach kilkunastu odrębnych umów na wykonanie poszczególnych czynności, w tym dotyczących ustalenia pytań i zadań egzaminacyjnych, było jedynie zabiegiem technicznym, który miał na celu uniknięcie przez płatnika opłacenia obowiązkowych składek na ubezpieczenia społeczne. Niemniej ważne były pozostałe czynności, które ubezpieczony podejmował w wykonaniu każdej z tych umów, tj. samo przeprowadzenie kolokwium (udział w komisji w części pisemnej lub ustnej) oraz sprawdzenie prac aplikantów i te czynności ze swej istoty nie zmierzają do wytworzenia dzieła i przesądzają o zakwalifikowaniu spornych umów jako umów o świadczenie usług. Patrząc całościowo na wszystkie związane z tą umową czynności R. B., nie prowadziły one do stworzenia określonego dzieła i nie miały charakteru czynności przynoszących konkretny indywidualny rezultat materialny bądź intelektualny.

Płatnik zaskarżył powyższy wyrok skargą kasacyjną, zarzucając naruszenie prawa materialnego - art. 6 ust. 1 pkt 4 oraz art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2020 r., poz. 266 ze zm.) w związku z art. 627 k.c., przez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że osoba przygotowująca program zajęć, kazusy i zadania egzaminacyjne na aplikacji radcowskiej nie tworzy dzieł w rozumieniu art. 627 k.c. i podlega obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym na podstawie art. 6 ust. 1 pkt 4 oraz art. 12 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

W uzasadnieniu podstaw kasacyjnych podkreślono, że aplikacja jest szczególnego rodzaju procesem naukowym, znacznie wykraczającym poza ramy typowego szkolenia. Łączy w sobie szkolenie teoretyczne i praktyczne, z naciskiem na przekazywanie praktycznego doświadczenia przez osoby wykonujące zawody prawnicze. Właśnie dlatego umowy oceniane w tej sprawie były skonstruowane tak, że zadaniem wykonawcy było przeprowadzenie „autorskiego wykładu” i „autorskich ćwiczeń szkoleniowych”. Uzasadnione było też oczekiwanie ze strony płatnika, że

pytania i zadania na kolokwium (w tym kazus, na podstawie którego aplikanci pisali apelacje albo opinię o bezzasadności apelacji) również będą miały charakter twórczy, spełniający cechy dzieła w rozumieniu art. 627 k.c. W związku z tym strony w tej sprawie podpisały umowy, które nie mieszczą się w zakresie zastosowania art. 6 ust. 1 pkt 4 oraz art. 12 pkt 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Nie powinna mieć tutaj zastosowania linia orzecznicza zacytowana przez Sądy obu instancji, która podkreśla, że typowe czynności nauczycieli są starannym działaniem i są powtarzalne.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w (...); ewentualnie, o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie przez Sąd Najwyższy co do istoty sprawy przez zmianę decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych - Oddziału w S. z dnia 13 października 2016 r. i ustalenie, że ubezpieczony R. B. nie podlegał obowiązkowo ubezpieczeniu emerytalnemu, rentowemu i wypadkowemu we wszystkich okresach wskazanych w tej decyzji oraz zasądzenie od organu rentowego na rzecz strony skarżącej zwrotu kosztów procesu za wszystkie instancje oraz postępowaniu kasacyjnym.

Organ rentowy, w odpowiedzi na skargę kasacyjną, wniósł o jej oddalenie i zasądzenie od strony skarżącej na swoją rzecz kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zauważyć należy, że przedmiot sporu w sprawach ubezpieczeniowych determinuje w pierwszej kolejności zakres decyzji organu rentowego zaskarżonej do sądu ubezpieczeń społecznych, a w drugim rzędzie zakres odwołania od tej decyzji, ponieważ rozpoznając odwołanie od decyzji organu rentowego, sąd ubezpieczeń społecznych rozstrzyga o zasadności odwołania w granicach wyznaczonych, z jednej strony, zakresem samego odwołania, a z drugiej przez przedmiot decyzji (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2010 r., III UK 15/10, LEX nr 667499; z dnia 9 września 2010 r., II UK 84/10, LEX nr 661518; z dnia 6 września 2000 r., II UKN 685/99, OSNAPIUS 2002 nr 5, poz. 121 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1999 r., II UZ 52/99, OSNAPIUS

2000 nr 15, poz. 601 i z dnia 13 października 2009 r., II UK 234/08, LEX nr 553692; z dnia 2 marca 2011 r., II UZ 1/11, LEX nr 844747; z dnia 18 lutego 2010 r., III UK 75/09, OSNP 2011 nr 15-16, poz. 215; z dnia 3 lutego 2010 r., II UK 314/09, LEX nr 604214).

Decyzja z dnia 13 października 2016 r. zaskarżona została jedynie w części dotyczącej umów nr (...) oraz nr (...) (co potwierdza także apelacja wniesiona przez płatnika) i w tym zakresie podlega kontroli kasacyjnej.

Na wstępie podkreślić należy, że dzieło, będące przedmiotem umowy o dzieło, nie musi stanowić przejawu działalności twórczej, nie musi posiadać cech nowatorskich ani prezentować indywidualnej osobowości wykonawcy dzieła. Sąd Najwyższy w postanowieniach z dnia 22 marca 2018 r., II UK 262/17 (LEX nr 2499800) i z dnia 13 czerwca 2019 r., II UK 286/18 (LEX nr 2687743) oraz wyrokach z dnia 6 września 2018 r., II UK 236/17 (OSNP 2019 nr 4, poz. 50), z dnia 3 października 2018 r., II UK 280/17 (LEX nr 2561059), z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 303/18 (LEX nr 2751794) i z dnia 2 września 2020 r., I UK 96/19 (LEX nr 3071517) wskazał, że autorski charakter przedmiotu umowy nie ma wpływu na rozróżnianie umów o dzieło od pozostałych umów cywilnoprawnych. Utwór w rozumieniu prawa autorskiego nie przesądza istnienia dzieła w rozumieniu Kodeksu cywilnego. Artykuł 1 ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (jednolity tekst: Dz.U. z 2019 r., poz. 1231 ze zm.) i art. 627 k.c. nie muszą mieć wspólnego zakresu. Dziełem mogą być umowy, które nie mają charakteru autorskiego. Prawo autorskie jest też samodzielną regulacją, z której wcale nie wynika, że o autorskim charakterze umowy przesądza tylko wykonanie jej w ramach umowy o dzieło. Utwór w rozumieniu prawa autorskiego może być dziełem w rozumieniu art. 627 k.c., jeżeli powstał w ramach umowy o dzieło. Nie jest to reguła zamknięta, gdyż utwór może powstać również w wykonywaniu stosunku pracy (art. 12 i 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) lub umowy o świadczenie usług. Utwór w rozumieniu prawa autorskiego nie determinuje bezwzględnie rodzaju umowy (o dzieło lub wykonywanie usługi).

Z poglądów tych, które Sąd Najwyższy podziela, wynika, że sporne umowy, chociaż ich przedmiotem było także przeniesienie praw autorskich, co miało im nadać charakter umowy o dzieło autorskie, to nie przesądza to o ich kwalifikacji

prawnej.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego akcentuje się, że umowa o dzieło należy do umów rezultatu - jej przedmiotem jest indywidualnie oznaczony wytwór (efekt). Dla oceny, że zawarto umowę o „rezultat usługi” (wytwór) - co jest podstawową cechą odróżniającą ją od umowy zlecenia (świadczenia usług) - konieczne jest, aby działania przyjmującego zamówienie doprowadziły w przyszłości do konkretnego, indywidualnie oznaczonego rezultatu - w postaci materialnej bądź niematerialnej. Artykuł 627 k.c. wskazuje na potrzebę „oznaczenia dzieła” i dopuszcza określenie świadczenia ogólnie w sposób nadający się do przyszłego dookreślenia na podstawie wskazanych w umowie podstaw lub bezpośrednio przez zwyczaj bądź zasady uczciwego obrotu (art. 56 k.c.). Przedmiot umowy o dzieło może być więc określony w różny sposób i różny może być stopień dokładności tego określenia, pod warunkiem że nie budzi on wątpliwości, o jakie dzieło chodzi. Nie można uznać za dzieło czegoś, co nie odróżnia się w żaden sposób od innych występujących na danym rynku rezultatów pracy - materialnych bądź niematerialnych, gdyż wówczas zatraciłby się indywidualny charakter dzieła. Dzieło nie musi wprawdzie być czymś nowatorskim i niewystępującym jeszcze na rynku, jednak powinno posiadać charakterystyczne, wynikające z umowy cechy, umożliwiające zbadanie, czy dzieło zostało wykonane prawidłowo i zgodnie z indywidualnymi wymaganiami bądź upodobaniami zamawiającego. Przedmiot umowy o dzieło jest doprowadzenie do weryfikowalnego i jednorazowego rezultatu, zdefiniowanego przez zamawiającego w momencie zawierania umowy. Dzieło jest wytworem, który w momencie zawierania umowy nie istnieje, jednak jest w niej z góry przewidziany i określony w sposób wskazujący na jego indywidualne cechy. Dlatego też jednym z kryteriów umożliwiających odróżnienie umowy o dzieło od umowy o świadczenie usług jest możliwość poddania dzieła sprawdzianowi na istnienie wad fizycznych. Sprawdzian taki jest zaś niemożliwy do przeprowadzenia, jeśli strony nie określiły w umowie cech i parametrów indywidualizujących dzieło. Taki brak kryteriów określających pożądaną przez zamawiającego wynik (wytwór) umowy prowadzi do wniosku, że przedmiotem zainteresowania zamawiającego jest wykonanie określonych czynności, a nie ich rezultat. Wykonanie określonej czynności (szeregu powtarzających się czynności), bez względu na to, jaki rezultat czynność ta

przyniesie, jest natomiast cechą charakterystyczną tak dla umów zlecenia (gdy chodzi o czynności prawne - art. 734 § 1 k.c.), jak i dla umów o świadczenie usług nieuregulowanych innymi przepisami (gdy chodzi o czynności faktyczne - art. 750 k.c.). W odróżnieniu od umowy o dzieło, przyjmujący zamówienie w umowie zlecenia (umowie o świadczenie usług) nie bierze więc na siebie ryzyka pomyślnego wyniku spełnianej czynności. Jego odpowiedzialność za właściwe wykonanie umowy oparta jest na zasadzie starannego działania (art. 355 § 1 k.c.), podczas gdy odpowiedzialność strony przyjmującej zamówienie w umowie o dzieło niewątpliwie jest odpowiedzialnością za rezultat (por. wyrok Sądu Najwyższego: z dnia 11 sierpnia 2016 r., II UK 316/15, LEX nr 2113367; z dnia 12 sierpnia 2015 r., I UK 389/14, LEX nr 1816587; z dnia 28 sierpnia 2014 r., II UK 12/14, LEX nr 1521243; z dnia 8 października 2013 r., III UK 126/12, OSNP 2014 nr 9, poz. 135). Nie ma więc wątpliwości, że „oznaczenie” dzieła następuje pierwotnie - już w trakcie układania postanowień umownych, gdyż dzieło jest wytworem, który w momencie zawierania umowy nie istnieje, jednak jest w niej z góry przewidziany i określony w sposób wskazujący na jego indywidualne cechy.

Podkreśla się także, że również i czynności stanowiące przedmiot umowy o świadczenie usług prowadzą do wystąpienia określonych skutków, gdyż każda czynność człowieka rodzi następstwa i prowadzi do zmiany rzeczywistości, w której następuje. Tak więc wynikiem umowy o świadczenie usług jest również określony rezultat, tyle tylko, że w tym przypadku nie stanowi on elementu istotnego tej więzi prawnej (jak ma to miejsce w przypadku umowy o dzieło), wypełnia ją bowiem sama czynność i jej dokonanie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2017 r., III UK 53/16, LEX nr 2188651).

W spornych umowach nie ma tak „oznaczonego” efektu, określają one bowiem rodzaj czynności podlegającej wykonaniu: 1) przygotowanie pytań na kolokwium poprawkowe z prawa karnego i postępowania karnego oraz 2) przygotowanie pytań na kolokwium z prawa karnego, postępowania karnego, prawa karnego skarbowego, postępowania karnoskarbowego, kodeksu wykroczeń, postępowania w sprawach o wykroczenia. Nie sposób zatem uznać, że strony umówiły się na wykonanie określonego dzieła, które zostało indywidualnie określone (skonkretyzowane) już w momencie układania stosunku

zobowiązaniowego. W umowach tych nacisk położono na określenie kategorii usługi podlegającej wykonaniu. Nie doszło zatem do przesunięcia punktu ciężkości z aspektu czynnościowego na finalny. Co więcej, określone w tej umowie czynności stanowiły immanentną cechę starannego działania przy zleconym ubezpieczonemu (członkowi komisji egzaminacyjnej) przygotowaniu kolokwium. Jak bowiem zaznaczył Sąd Apelacyjny, a czemu nie zaprzeczył skarżący, ubezpieczony przygotowywał pytania i kazusy na kolokwia i następnie na ich podstawie egzaminował aplikantów (brał udział w komisji egzaminacyjnej w części pisemnej lub ustnej) oraz sprawdzał prace aplikantów.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. i art. 398⁶ § 2 i 3 k.p.c. oraz art. 98 k.p.c. w związku z § 10 ust. 4 pkt 2 w związku z § 9 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 265), orzekł jak w sentencji.